

5. Az egyház szerepe a középkori művelődésben és a mindennapokban

Szerző dezs

A Római Birodalom hanyatlása kulturális téren is jelentkezett. A gazdasági hanyatlás, a politikai hatalom meggyengülése, az állandó háborúk teljes létbizonytalanságot eredményeztek. A kialakuló kereszténység szemben állt a görög-római vallással, világszemlélettel. Természetes volt, hogy nem lehetett a korábbi kultúra átvevője, továbbfejlesztője, új alapokon új kulturális fejlődés kezdődött. A kora középkor alacsony szintű termelése nem kedvezett a kultúrának, a tudományok, a művészetek fejlődésének. A nehéz körülmények közt termelő jobbágyoknak sem idejük, sem igényük nem volt a művelődéshez. A földesurak életük nagy részét háborúban töltötték, vagy készültek a háborúra (gyakorolták a fegyverforgatást), politikai, gazdasági ügyekkel foglalkoztak, ítélkeztek jobbágyaik ügyeiben. Az egyháznak nagyon fontos, mindent meghatározó a szerepe a középkorban. Az egyházi vezetők egyben feudális urak is voltak. A birtokaikon élő jobbágyok ugyanúgy adóztak nekik, mint a világi földesuraiknak. Az egyháznak még külön adóztak a jobbágyok, ez volt a tized (decima - dézsma). A középkori ember világképét vallásos képzeleti szabták meg. Megfelelő ismeretek nélkül a Földet tekintették a világ közepének, mely körül keringnek az égitestek (Nap, Hold, csillagok). Magát a Földet laposnak képzelték, s valós méreteiről fogalmuk sem volt. A földrészek közül csak Európát, Afrikát és Ázsiát ismerték, de az utóbbi kettőtől igen kevés adattal rendelkeztek (az átlagparaszti faluja határán kívülré is alig jutott életében). A távoli, ismeretlen világot mesés szörnyekkel népesítették be képzeletükben. A földi életet csak átmeneti állapotnak, Siralomvölgynek tekintették (az ember porból vétetett és porrá lesz). A földi élet felkészülés a túlvilági életre. Az ember földi szenvedéseinek jutalma az örök boldogság. A bűnösök, gazdagok, zsarnokok stb. haláluk után a pokolba kerülnek. Ez az ideológia a földi lét nyomorúságainak elfogadását, a kialakult viszonyokba való belenyugvást tekintette erénynek. Az emberi cselekedeteket isteni akarat irányítja, vallották, így fölösleges ellene tenni. Mindent, a legsúlyosabb csapásokat is elfogadták Istentől származónak, melynek zokszó nélküli elviselése megnyithatja az utat a túlvilági boldogsághoz. Ez a hit tette képessé a középkor emberét arra, hogy elviselje a háborúk, betegségek, járványok pusztításait. Ez nyújthatott lelki megnyugvást a szenvedő, nyomorgó tömegeknek. Az egyház és a vallásos világkép az élet minden területét szabályozta: népességszaporulat (egynejűség), szexuális élet (bűn, paráznaság, csak a fajfenntartást szolgálja), becsületet szerez a fizikai munkának (nem átok, hanem Istennek tetsző tevékenység, az első dolgozó Isten, aki megteremtette a világot), a pihenőnapok, munkanapok rendjét is az egyház szabályozza (7. nap vasárnap, munkaszüneti nap, az év napjainak kb. 1/3-a egyházi ünnep) étkezést (böjtökkel), hadviselést (bizonyos napokon tilos a háborúskodás) stb. Az egyházi hatalom bonyolult kapcsolatban állt a világi hatalommal, a kettő közötti háború az investitúra háború. Ilyen körülmények között a kultúrának egyetlen letéteményese az egyház volt. Az antik kultúrát ők mentették át a népvándorlások zűrzavaros századaiban, de jellemzően csak azokat az alkotásokat, amelyek saját ideológiájukkal nem ellenkeztek. Természetes, hogy az egyház a kultúrát saját céljainak szolgálatába állította. A középkor kezdeti évszázadainak kultúrája elsődlegesen egyházi kultúra. Nyelve a latin. Az irodalom jellegzetes darabjai a himnuszok és legendák. A képzőművészeti alkotások bibliai jeleneteket ábrázoltak. Fontos nevelő és oktató feladatot látnak el: közvetítik az írni-olvasni nem tudó tömegeknek a Biblia történeteit. Elsősorban templomfalakra festettek freskókat (freskó - vakolatba keverték a festéket, s úgy vitték fel a falra). Légies, vékony, nem evilág alakok jelentek meg rajtuk. Az egyházi szertartások kísérőjeként jelen van az ének (s majd később a zene is). A VI. és IX. század között alakult ki és terjedt el az egyszólamú éneklés, a gregorián dallam (a megnevezés I. Gergely pápára utal, aki e dallamokat összegyűjtette és használatát elrendelte). A középkor művészei közül a legjellegzetesebb az építészet volt, melyen a kor jellemző stílusjegyei jól megfigyelhetők, mint a román stílus (XI-XII. század) vagy a gótika (XIV-XV. század). Román az egyház a gazdagodása folytán nagyszabású építkezésekbe kezdett (elsősorban templomok). A román stílus az egyház, a fennálló társadalmi rend szilárdságát, rendíthetlenségét szimbolizálja. A románkori templomok a középkori lovagvárookra emlékeztetnek: tömzsi, zömök falak, lőrészerű ablakok (állandó félhomály, sejtelmesség, félelem, megilletődöttség), kapuk, árkádok, ablakok félköríves lezárása. Pl.: lébényi, jáki, zsámbéki templomok, tihanyi apátság. Gótika - ámulatba ejtő, lenyűgöző hatás, felemelő, felszabadító, kecses, égbetörő tornyok, vékony falak (építészet technikájának fejlődése teszi lehetővé), nagy belmagasság, világosság, fény, élénk színű üveglablakok, rózsablak, csúcsív (gótika emblémája), külső támív stb. Pl.: párizsi Notre-Dame, Mátyás-templom stb. A tudományok is egyházi keretek között fejlődtek a kora középkorban. A tudományos élet hosszú pangás után az egyház iskoláiban indul új fejlődésnek. Az egyház hozza létre azokat az iskolákat, melyekben alapszinten az írást, olvasást, s a keresztény hit alapjait tanították. A korszerű műveltségi anyagot a kora középkorban is (akárcsak az ókorban) a hét szabad művészet (septem artes liberales - a szabad emberhez illő 7 foglalatosság) néven foglalták össze: grammatika (nyelvtan, latin szerzők alapján), dialektika (logika), retorika (fogalmazás és etika), muzsika (egyházi éneklés), aritmetika (számтан), geometria (mértan), asztronómia (naptárkészítés). A középkori keresztény felfogás szerint az igazság megismeréséhez ezek a tudományok szükségesek. Ezután jöhettek az egyetemi tanulmányok. Egyetem (universitas) = hallgatók és tanárok közössége, együttese, egyeteme. A XII-XIII. századra kialakultak az első egyetemek (Bologna, Oxford, Párizs, Prága, Krakkó, Mo. Pécs 1367, Nagy Lajos alapította stb.). Természetes, hogy a középkorban az egyház komoly politikai szerephez is jutott. A királyi udvarban írni-olvasni tudó emberekre volt szükség (oklevelek kiállítása, törvények írásba foglalása stb.). Írástudók pedig ebben a korban csak az egyházi személyek voltak. A középkorban a királyok többsége is írástudatlan volt. Ha a király igényt tartott szakértő, művelt emberek tanácsára, ezt is csak a magasabb iskolákat végzett főpapság tagjai között találhatta meg. Az egyházban szigorú hierarchia (rangsor, rendfokozat) volt: plébánosok, esperesek, püspökök, érsekek, pápa. 1054-ben egyházszakadásra került sor, ekkor nyugati (római) és keleti (bizánci, ortodox) egyházra bomlott a kereszténység. A középkori művelődés központjai (a főúri várkastélyok, királyi udvarok és az egyetemek mellett) a kolostorok voltak. Szerzetesek éltek itt, szerzetesrendekhez tartoztak. Egész

életükre terjedő fogadalmat tettek (tisztasági szüzességi, szegénységi, engedelmességi). A jelentőségük: kultúramegőrző (ókori), kultúrateremtő és terjesztő tevékenységet folytattak. Feladataik: lelkészi, hívek lelki életével kapcsolatos tevékenység, tanítás, másolás (kódexeket másoltak, kódex= kézzel írt könyv, szent hivatás ezt másolni, áhítatot bizonyító cselekedet, a könyvnyomtatás koráig rendkívüli fontosságú, a kultúra terjesztésének egyetlen módja. Díszítés: iniciálé - díszes nagy kezdőbetű, miniatúra: kis képecske), gyógyítás, munka (földművelés pl.). Középkor szerzetesrendjei: bencés, ágoston rendi, cisztercita, karthauziak rendje, dominikánus, ferences szerzetesrend. A XIII. század végétől a megváltozott körülmények hatására megváltozott az emberek gondolkodása, szemlélete, világról alkotott képe. A városi fejlődés kitermelt egy új társadalmi réteget, a polgárságot, mely fokozatosan kialakította a maga sajátos kultúráját. A polgári fejlődés Észak Itáliában volt a legerősebb. Itt a középkori kulturális hagyományokkal szakító polgár hamar felfedezhette a régi római emlékeket. Az olasz kereskedők a keleti világgal kerültek kapcsolatba, ahol szintén tovább éltek a római hagyományok (művészetek, tudományok). A XIV. századtól a római művészetek újjászületése, reneszánsza kezdődik, mely Itáliából kiindulva rövidesen elterjed Európa nagy részén.